

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-4

УДК 338.43:631.145(477)

Артеменко Д.А.
*аспірант кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету*

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ АГРОКЛАСТЕРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню проблем розвитку аграрних кластерів в Україні. Проведено аналіз наявних підходів до організації кластерів, виокремлено відтворювально-галузевий, територіально-структурний та інноваційний підходи. Рекомендовано формування конкурентоспроможного сільськогосподарського кластеру на регіональному та міжрегіональному рівнях на інноваційному підході. Запропоновано методичні засади формування стратегії побудови кластеру, визначено етапи реалізації завдань стратегії його створення та суб'єкти управління агрокластером. Доведено необхідність створення юридичної некомерційної структури у вигляді Координаційної ради агрокластера, яка об'єднуватиме партнерів кластеру, регулюватиме взаємовідносини між ними і визначатиме рівень їх залучення в діяльність кластера.

Ключові слова: сільське господарство, держава, регіон, агрокластер, стратегія, інновації, система, інформація.

Артеменко Д.А. СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ АГРОКЛАСТЕРОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию проблем развития аграрных кластеров в Украине. Проведен анализ существующих подходов к организации кластеров, выделены воспроизводственно-отраслевой, территориально-структурный и инновационный подходы. Рекомендуется формирование конкурентоспособного сельскохозяйственного кластера на региональном и межрегиональном уровнях на инновационном подходе. Предложены методические основы формирования стратегии создания кластера, определены этапы реализации задач стратегии при его формировании и субъекты управления агрокластером. Обоснована необходимость создания юридической некоммерческой структуры в виде Координационного совета агрокластера, которая будет объединять партнеров кластера, регулировать взаимоотношения между ними и определять уровень их привлечения в деятельность кластера.

Ключевые слова: сельское хозяйство, государство, регион, агрокластер, стратегия, инновации, система, информация.

Artemenko Dmitry. STRATEGIES FOR AGRICULTURAL FORMATION IN PROVIDING AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article is devoted to the research of problems of agrarian cluster development in Ukraine. The analysis of existing approaches to the organization of clusters is carried out, the following are singled out: reproductive-branch, territorial-structural and innovative approaches; the formation of a competitive agricultural cluster at the regional and interregional levels on the innovative approach was recommended. The analysis of clusterization processes shows that the vast majority of regions of Ukraine create clusters for the implementation of strategic tasks of development of agro-industrial complex (9 regions); not all regions actively use the possibilities of cluster models and do not implement them, which exacerbate disproportions in the economic development of the state. In order to increase the competitiveness of agricultural products on the basis of the cluster approach, the scheme of step-by-step development of the strategy of socio-economic development, methodical principles of formation of the strategy of cluster construction, the stages of organization of the cluster creation. The introduction of the proposed methodological principles for building a cluster development strategy in the regions will help to accelerate the processes of cluster creation in Ukraine and the formation of competitive advantages at the level of individual enterprises, which will increase the competitiveness of both regions and the state as a whole. The necessity of creating a legal nonprofit structure in the form of the Agrarian Cluster Coordination Council is proved, which will unite the cluster's partners, regulate the relationship between them and determine the level of their involvement in the cluster. The importance of introducing a cluster strategy for the formation of an effective information system necessary for all cluster partners is substantiated: it is defined as the main condition for effective functioning of the information creation system based on computer networks and modern digital cloud technologies of the information space, which will facilitate the exchange of operational information of all partners of agrarian clusters and their stakeholders.

Keywords: agriculture, state, region, agro cluster, strategy, innovation, system, information.

Постановка проблеми. В умовах формування конкурентоспроможної інноваційної економіки України, у тому числі її аграрної галузі, досягнення стійкості розвитку є пріоритетним завданням, що спрямоване на забезпечення продовольчої безпеки і незалежності країни, підвищення рівня її якості життя сільського населення, раціональне використання природних ресурсів та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Особливу значущість у забезпеченні стійкості аграрного сектору має створення галузевих (міжга-

лузевих) і територіальних інтегрованих структур, однією з яких є аграрний кластер. Розвиток таких структур в Україні ще не набув достатнього застосування та поширення, тому існують проблеми їх організації, методичного, фінансового і законодавчого забезпечення діяльності, що підтверджує актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку сільського господарства на засадах аграрних кластерів присвячено наукові праці вітчизняних та іноземних науковців, таких як: О. Вишнев-

ська [1], І. Гришова, А. Присяжнюк [2], П. Саблук, М. Кропивко [3], Е. Галвес-Ногалес [4], Х. Іршад [5], А. Луйен, В. Хейман [6] та ін. Однак в опублікованих працях недостатньо уваги приділяється питанням стратегічного управління процесами організації агрокластерів як інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємств. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають дослідження, пов'язані з розробленням методичних засад побудови стратегій формування кластерів у сільському господарстві.

Мета дослідження полягає у визначенні методичних засад формування стратегії організації аграрних кластерів в Україні, які будуть сприяти ефективній реалізації потенціалу агропромислового комплексу держави. Реалізація мети зумовила необхідність вирішення таких завдань: визначити підходи до організації кластерів; розробити методичні засади стратегії організації аграрного кластера; визначити етапи організації процесу створення кластера та суб'єктів його управління.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Посилення міжнародної конкуренції і глобалізація стають об'єктивними передумовами необхідності зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка полягає у відмові від традиційної аграрної політики і переходу до нової кластерної політики. У процесі глобалізації основні чинники виробництва стають більш мобільними, зростає конкуренція між країнами, у зв'язку із цим стає дуже важливим не тільки втриматися, а й розширити взаємозв'язки між споживачами і виробниками продукції, що призводить до необхідності створення мережевих структур.

Світова практика свідчить про можливості підвищення конкурентоспроможності економіки країни, товару, регіонів і виробничих комплексів на основі реалізації кластероорієнтованої політики. У багатьох країнах розвиток галузевих кластерів є звичайною формою організації бізнес-товариств.

При цьому існують різні види організації кластерів: відтворювально-галузевий, територіально-структурний та інноваційний.

Відтворювально-галузевий кластер формується на взаємозв'язках фірм, компаній, які об'єднані процесом відтворення продукції. На основі такого підходу об'єднуються підприємства і господарюючі суб'єкти, які добувають вихідну сировину та матеріали, які можуть надати пов'язані з процесом виробництва послуги, з основними споживачами цієї продукції.

За територіально-структурного підходу кластер формується об'єднанням групи фірм, що розташовані на певній території або належать до однієї галузі.

За інноваційного кластера конкурентоспроможні фірми, компанії забезпечують свої переваги на засадах розвитку можливостей формування та вдосконалення своєї діяльності на основі об'єднання зусиль у галузі використання інновацій у всіх сферах діяльності. І тут саме підприємства-інноватори стають так званим ядром кластера, яке об'єднує різні господарюючі суб'єкти.

Важливим чинником, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки регіону, території, країни, галузі та привабливості для спонсорів та інвесторів, виступає виробничо-корпоративне управління, яке ґрунтується на комплексі відносин між адміністрацією підприємств, її правлінням, акціонерами та іншими зацікавленими особами, визначає цілі, завдання і способи досягнення поставлених завдань і, що важливо, здійснює контроль над результатами діяльності.

Відповідно до системно-структурного підходу, створення кластеру засноване на цілеспрямованому об'єднанні фірм і компаній, що виробляють конкурентоспроможний товар, який може бути експортований за межі країни або регіону. За такого підходу кластеру не притаманна функція орієнтування на внутрішніх споживачів.

Таким чином, на підставі аналізу всіх переваг кластерного підходу до підвищення конкурентоспроможності продукції можна підкреслити, що кластери сприяють підвищенню продуктивності компаній, що до них входять; сприяють розвитку інновацій і створенню додаткових умов для стимулювання розвитку нового бізнесу, тому державна політика повинна бути орієнтована на стимулювання створення розвитку різного роду кластерних об'єднань. Про розвиток кластерної моделі в регіонах України свідчать дані табл. 1.

Аналіз даних наведеної таблиці свідчить, що, по-перше, переважна більшість областей України створює кластери для виконання стратегічних завдань розвитку АПК (дев'ять областей), по-друге, не всі регіони активно використовують можливості кластерних моделей та не впроваджують їх, що посилює диспропорції в економічному розвитку держави.

Розроблення кластерного підходу повинне бути основою державних програм розвитку сільського господарства та агропромислового комплексу країни.

Таким чином, незалежно від того, що поняття «кластер» ще не зовсім поширене в національному

Таблиця 1

Застосування кластерної моделі в регіонах України

Мета формування кластера	Область, де функціонує кластер	Кількість областей
Збільшення ефективності агропромислового виробництва та реалізація потенціалу АПК	Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Тернопільська, Чернівецька, Чернігівська	9
Запровадження інноваційної моделі розвитку в промисловості	Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Тернопільська, Чернівецька	7
Зміцнення потенціалу МСП і розбудова його інфраструктури	Волинська, Полтавська, Чернівецька, Донецька, Львівська, Херсонська	6
Забезпечення розвитку рекреаційного потенціалу та туристичної галузі	Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська	4
Стимулювання транскордонного співробітництва та прикордонних територій	Вінницька, Закарпатська, Львівська	3
Зменшення диспропорцій розвитку в регіоні	Київська, Миколаївська	3
Забезпечення розвитку сектору альтернативної енергетики	Івано-Франківська, Чернігівська	2

Джерело: складено за [7, с. 191]

управлінському колі, на нашу думку, об'єднання підприємств, різних фінансових інститутів, наукових лабораторій, центрів, органів державної влади на основі принципу добровільності та взаємодії створює низку переваг для кожного господарського суб'єкта, що увійшов до нього, що в підсумку сприяє підвищенню конкурентоспроможності кластеру на регіональному, внутрішньорегіональному та світовому ринках.

Формування конкурентоспроможного сільськогосподарського кластеру в Україні на регіональному та міжрегіональному рівнях має ґрунтуватися на інноваційному підході і передбачати, на нашу думку, такі види стратегій:

- зниження ціни і собівартості продукції, що випускається, за рахунок освоєння нових технологій, методів організації виробництва і праці, менеджменту;

- збільшення обсягу виробництва продукції і підвищення її якості;

- освоєння нового ринку збуту, підвищення якості сервісу споживачів старої або нової продукції.

Використання інновацій, на нашу думку, може бути спрямоване на збільшення обсягів виробленої продукції шляхом підвищення якості ґрунту, зростання врожайності і продуктивності, поліпшення якості продукції, подолання процесів деградації та руйнування природного середовища і екологізацію виробництва; зниження витрат енергоресурсів; економію трудових і матеріальних витрат.

Для стимулювання використання інновацій та інноваційної діяльності виникає необхідність у проведеному на рівні держави низки заходів, зокрема вважаємо за необхідне: сільськогосподарським товаровиробникам, які впроваджують нові технології, держава надавала би податкові пільги; впроваджувати інформаційні системи, що дають змогу дізнатися інформацію про нові ініціативи, результати і напрями використання досвіду.

Кластеризація на регіональному рівні є прогресивною формою організації відтворювального процесу, що дає змогу концентрувати зусилля органів влади й управління на використанні економічних методів стимулювання створення та розвитку кластерів як у регіональному, так і в надрегіональному економічному просторі. Розвиток процесів кластеризації має бути прискорено та спрямовано на вдосконалення процесу міжрегіонального та міждержавного співробітництва.

Для підвищення конкурентоспроможності сільгосппродукції на основі кластерного підходу нами пропонується схема покрокового розроблення стратегії соціально-економічного розвитку (табл. 2).

Реалізація завдань стратегії зі створення аграрного кластера складається з п'яти основних етапів:

- етап ініціювання: створення ініціативної групи; залучення зацікавлених осіб;

- етап діагностики і прогнозування: маркетингові дослідження ринку; визначення учасників; вивчення

мотивів можливих учасників; аналіз капіталу та наявність ресурсів учасників; визначення перспектив подальшого розвитку;

- етап створення стратегії: розроблення стратегії розвитку і програми її реалізації; SWOT-аналіз;

- етап організації агрокластера: формування організаційної структури; створення Координаційної ради агрокластера; розроблення проектів за окремими напрямками діяльності учасників кластера.

Для управління та представлення інтересів учасників агрокластера необхідне створення юридичної некомерційної структури у вигляді Координаційної ради агрокластера, яка об'єднує партнерів кластера, регулює взаємовідносини між ними і визначає рівень їх залучення в кластер, у тому числі їх фінансову відповідальність.

Окрім Координаційної ради агрокластера в рамках керуючої структури необхідне визначення робочих груп, керівника проекту.

Завданнями Координаційної ради агрокластера мають бути загальна координація підприємницького агрокластера і політична підтримка, планування й організація роботи в кластері, розвиток потенціалу учасників, побудова мереж співпраці, а також координація з менеджерами проектів.

Завданнями керівника або менеджера проектів мають бути реалізація проектів у рамках кластерної ініціативи та інших проектів і звітність.

Завданнями робочих груп мають бути координація і відповідальність за ефективне виконання плану заходів стратегії розвитку підприємницького агрокластера.

Запропоновані методичні засади формування стратегії розвитку кластерів у регіонах будуть сприяти активізації процесів побудови кластерів в Україні та створенню на рівні окремих підприємств конкурентних переваг, що призведе до підвищення конкурентоспроможності як регіонів, так і держави у цілому.

Важливим для впровадження кластерної стратегії є формування ефективної системи інформації, необхідної для всіх партнерів кластера.

Головною умовою ефективного функціонування системи інформації в країні є створення на базі комп'ютерних мереж, які на основі сучасних цифрових хмарних технологій будуть об'єднуватися в єдиний інформаційний простір, що сприятиме забезпеченню обміну оперативною інформацією. Своєчасний обмін інформацією буде забезпечувати більш швидко комерціалізацію проектів та сприятиме підвищенню інноваційного потенціалу регіону та держави у цілому.

Необхідними для ефективної діяльності кластера є достатні обсяги фінансових ресурсів, джерелами формування яких, як відомо, є власні, державні, запозичені (кредиторська заборгованість) та позикові (кредити банків). Тому до кластера повинен входити банк, який буде забезпечувати кредитування проектів, залучення необхідних інвестицій та в результаті підвищувати фінансові можливості самих підприємств.

Таблиця 2

Етапи розроблення стратегії розвитку АПК регіону на основі кластеризації

1	Довгострокова програма соціально-економічного розвитку країни, регіону та районів
2	Середньострокова програма соціально-економічного розвитку країни, регіону та районних утворень
3	Ініціативи міжрегіональної інтеграції
4	Ініціативи міжрайонної інтеграції
5	Ініціативи міжрайонної кооперації та координації сільськогосподарського виробництва і організації кластерів
6	Ініціативи інтеграції сільськогосподарського виробництва та створення аграрного кластера

Як акцентує у своєму дослідженні Л. Кузнецова, для подальшого вдосконалення взаємовідносин банків та підприємств агрокластера доцільно на державному рівні визначити обсяги необхідних підприємствам пільгових кредитних ресурсів; використання механізмів компенсації різниці між ринковою та фактичною ставками частки прибутку підприємств АПК у ціні продукту; забезпечення кредитними ресурсами підприємств за прийнятними ставками (порівняними з рентабельністю виробництва); визначення потреб у кредитних ресурсах за пільговою процентною ставкою; використання компенсації підприємствам агрокомплексу процентних витрат за користування кредитом [8, с. 186].

Державне регулювання під час створення і розвитку сільськогосподарських кластерів має бути спрямоване на вирішення таких завдань: визначення галузей господарства регіону і розроблення прогностичної моделі регіонального соціально-економічного розвитку в умовах формування кластера на основі базової галузі; формування механізму кластеризації з переважним мультиплікативним і синергетичним ефектом; визначення головних гальмуючих чинників, що впливають на кластеризацію підприємств АПК, і розроблення комплексу заходів щодо їх нівелювання; створення рівності умов для всіх підприємств під час входження в створюваний кластер; проведення преференційної політики, яка повинна бути спрямована на ефективне функціонування кластера.

Окрім того, потрібні: розроблення системи методів щодо стимулювання процесів формування необхідних фінансових ресурсів; проведення заходів щодо просування продукції, що вироблена в рамках кластеру, на глобальний, національний та місцевий ринки; розроблення і реалізація проектів інфраструктурного розвитку, спрямованих на стимулювання ефективного розвитку кластеру.

Висновки. Під час організації сільськогосподарських кластерів необхідно звернути увагу на такі чинники, як організаційна культура (корпоративна культура), різні форми демократизації управління, участь співробітників у розподілі прибутку, у власності, управлінні, у виборі стилю керівництва і лідерства.

Запропоновані методичні засади формування аграрного кластера сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності сільгосппродукції, дадуть змогу товаровиробникам не тільки виробляти продукцію для забезпечення потреб населення, а й забезпечити розв'язання проблем продовольчої безпеки, розширення ринків збуту продукції не тільки в межах регіону, країни, а й за її межами. У процесі реалізації кластерних ініціатив дуже важливо: вивчення досвіду європейських країн щодо створення галузевих кластерів, розвитку і створення кластерної політики економічного розвитку в Україні; залучення міжнародних експертів для проведення кластерного аналізу національної економіки і розроблення кластерної програми економічного розвитку України; створення бізнес-інкубаторів, технопарків, спеціальних промислових зон, які є невід'ємною частиною інфраструктурного забезпечення кластерної стратегії і, по суті, каталізатором формування промислових кластерів; перегляд механізму пропозиції адміністративно-економічних пільг виробничим підприємствам із погляду галузевих кластерів.

Проведення цих заходів дасть змогу успішно реалізувати кластерний підхід під час вирішення стратегічних завдань розвитку сільськогосподарського виробництва та підвищити його конкурентоспроможність в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вишнеvsька О.М. Інвестиційно-інноваційний розвиток аграрного сектору в умовах глобалізаційних змін і тенденцій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 4. Т. 2. С. 136–139.
2. Гришова І.Ю., Присяжнюк А.Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2011. № 4. С. 142–146.
3. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1 (183). С. 3–12.
4. Gálvez-Nogales E. Agro-based clusters in developing countries: staying competitive in a globalized economy. FAO, Rome. 2010. 106 p.
5. Irshad H. Clusters – A key to Rural Prosperity. Rural Development Division : Alberta, 2009. URL: [http://www1.agric.gov.ab.ca/\\$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/\\$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf](http://www1.agric.gov.ab.ca/$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf) (дата звернення: 26.02.2019).
6. Looijen A., Heijman W. European Agricultural Clusters: how can European Agricultural Clusters be measured and identified? *Economics of Agriculture*. 2013. № 2. P. 337–353.
7. Гриднєв М.А. Характерні риси кластероутворення в регіонах України. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 588–596.
8. Кузнецова Л.В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. Ч. 1. С. 183–187.

REFERENCES:

1. Vyshnevska O.M. (2012). Investytsiino-innovatsiyniy rozvytok ahrarnoho sektoru v umovakh hlobalizatsii nykh zmin i tendentsii [Investment and innovation development of the agrarian sector in the conditions of globalization changes and trends]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 4(2), 136–139. [in Ukrainian]
2. Hryshova I.Iu., Prysiazhniuk A.Iu. (2011). Klasteriy v ahropromyslovomu kompleksii: problemy ta perspektyvy rozvytku [Clusters in the agro-industrial complex: problems and prospects of development]. *Ekonomika APK*, 4, 142–146. [in Ukrainian]
3. Sabluk P.T., Kropyvko M.F. (2010). Klasteryzatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahrarnoi ekonomiky [Clustering as a mechanism for increasing the competitiveness and social orientation of the agrarian economy]. *Ekonomika APK*, 1(183), 3–12. [in Ukrainian]
4. Gálvez-Nogales E. (2010). Agro-based clusters in developing countries: staying competitive in a globalized economy. FAO, Rome. 106 p.
5. Irshad H. Clusters – A key to Rural Prosperity. Rural Development Division: Alberta, 2009. Retrieved from: [http://www1.agric.gov.ab.ca/\\$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/\\$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf](http://www1.agric.gov.ab.ca/$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf) (accessed 26 February 2019).
6. Looijen A., Heijman W. (2013). European Agricultural Clusters: how can European Agricultural Clusters be measured and identified? *Economics of Agriculture*, 2, 337–353.
7. Hrydniev M.A. (2018). Kharakterni rysy klasteroutvorennia v rehionakh Ukrainy [Characteristic features of cluster formation in the regions of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 14, 588–596. [in Ukrainian]
8. Kuznietsova L.V. (2014). Bankivskiy kredyt yak dzherelo finansovoho zabezpechennia rozvytku APK Ukrainy [Bank loan as a source of financial support for the development of the agroindustrial complex of Ukraine]. *Naukoviy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, 9(1), 183–187. [in Ukrainian]